

УДК 159.922(075)

О.Б. КУЧМЕНКО

МІСЦЕ БІОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ-ПСИХОЛОГІВ

У статті проаналізовано місце біологічних дисциплін у підготовці психологів та наведено пропозиції з удосконалення програми підготовки майбутніх спеціалістів-психологів.

Ключові слова: державний стандарт, біологічні дисципліни, фахівці-психологи.

Уперше питання про підготовку психологів для системи освіти в СРСР (Україна на той час входила до його складу) було поставлено у 1982 р. на засіданні круглого столу "Психологічна служба в школі", організованого журналом "Вопросы психологии". Як відзначав у своїй доповіді В.А. Іванников, "успіх роботи психологічної служби у школі майже повністю буде залежити від підготовки кадрів" [1].

У 1988 р. після успішного завершення експерименту з упровадження у школи м. Москви посади практичного психолога вийшла постанова Державного комітету СРСР про освіту щодо введення посади шкільного психолога в усі навчально-виховні заклади країни, зокрема й в Україні. У зв'язку з цим виникла необхідність у короткі строки підготувати велику кількість психологів для роботи в навчальних закладах [2].

До того часу підготовка психологів здійснювалась тільки в кількох ВНЗ СРСР, навчання в них мало академічну спрямованість, що забезпечувало високий теоретичний рівень спеціалістів [3]. Проте, як наголошував ще у 1982 р. М.В. Гамезо, "практична діяльність психолога потребує не тільки знання психологічної теорії, а й практики навчання й особистого досвіду роботи" [1]. Учений мав на увазі шкільного практичного психолога, але це стосується будь-якого практичного психолога. У зв'язку з цим було прийнято рішення здійснити підготовку шкільних психологів з числа спеціалістів з вищою педагогічною освітою через систему короткострокових курсів на базі педагогічних ВНЗ та інститутів удосконалення вчителів. Починаючи з 1989 р., було організовано значну кількість короткострокових (7–9-місячних) курсів і програм підготовки психологів. До позитиву цих програм, на думку В.В. Рубцова та А.А. Марголіса, належать швидкість підготовки спеціалістів, їх орієнтація на максимально практичне використання здобутих знань відразу й безпосередньо в реальній професійній діяльності [3; 4].

Проте такі форми підготовки мають деякі серйозні недоліки. Навчання майбутніх спеціалістів здійснюється за скороченими, полегшеними програмами, при цьому скороченню підлягають теоретичні розділи, які дають уявлення про багатоманітність засобів опису й пояснення психічного і, в тому числі, присвячені біологічним основам психіки.

На думку В.В. Рубцова і А.А. Марголіса, "психологи", які закінчили такі курси, не можуть стати повноцінними фахівцями. Вони отримують певний на-

бір тестів та діагностичних методик, знають, як обробляти матеріал, але їм не вистачає широти поглядів на особливості психіки загалом, оскільки відсутні серйозні теоретичні знання [3]. Такі психологи не здатні вирішити складні проблеми, які виникають у професійній діяльності, оскільки вирішення практичних завдань у сфері освіти, як зазначає А.М. Матюшкін, майже завжди передбачає використання складного комплексу знань, нагромаджених у багатьох галузях психології, а також у суміжних з нею науках – педагогіці та фізіології [1].

Мета статті – проаналізувати місце біологічних дисциплін у підготовці фахівців-психологів.

Аналізуючи навчальні плани ВНЗ з підготовки фахівців за напрямками “Психологія” та “Практична психологія” стосовно дисциплін біологічного блоку, які покликані сприяти підготовці практичних психологів, які будуть, насамперед, задіяні як фахівці у школі, можна побачити, що різні вищі навчальні заклади визначають самостійно, які саме дисципліни будуть викладатися та в якому обсязі. Ця ситуація спричинена відсутністю в Україні загального Державного освітнього стандарту, який би чітко регламентував перелік дисциплін, кількість годин та семестр їх викладання.

Перш за все це стосується дисциплін біологічного блоку як основи для формування розуміння основного об’єкта психології – людини і, зокрема, її психіки. До таких дисциплін належать: “Загальна біологія з основами генетики”, “Анатомія центральної нервової системи”, “Фізіологія центральної нервової системи”, “Фізіологія вищої нервової діяльності та сенсорних систем”, “Психофізіологія”, “Психогенетика” тощо.

Дисципліна “Загальна біологія з основами генетики” покликана закласти основні загальнобіологічні засади для подальшого вивчення анатомії та фізіології нервової системи. У межах курсу розглядають основні поняття про клітину, її будову та принципи функціонування, формування багатоклітинних організмів, їх індивідуальний розвиток, еволюцію живого. Особливу увагу приділяють молекулярним основам спадковості, ролі ДНК у формуванні ознак. Також розглядають основні принципи успадкування ознак та методи дослідження генетики людини.

Курс “Анатомія та еволюція нервової системи” присвячений розгляду будови нервової тканини, онтогенетичного розвитку нервової системи, будови основних відділів та структур головного та спинного мозку, морфологічних особливостей периферійної нервової системи – соматичної та вегетативної, що є дуже важливим для подальшого успішного оволодіння матеріалом курсу фізіології.

Матеріал курсу “Фізіологія вищої нервової діяльності” присвячений вивченню принципів та механізмів функціонування нервової системи. При цьому детально розглядають будову і функції нейронів, природу й механізми передачі збудження по нервовому волокну, процеси синаптичної передачі, основні медіатори нервової системи. Важливим при цьому є включення до програми питань про нейрохімічні основи виникнення нервово-психічних захворювань, участь нейромедіаторів у процесах пам’яті й навчання, нейрохімію емоційного стану в нормі і при патології, фізіологію механізмів психоемоційного

стресу, розгляд яких створює певну фізіологічну основу для наступного вивчення дисциплін психологічного циклу. Проте дуже важливим при цьому є не тільки надання студентам теоретичних знань, а й орієнтація здобутих ними знань на практичне застосування, зокрема в шкільній практиці.

Курс “Фізіологія вищої нервової діяльності та сенсорних систем” повинен містити матеріал з нейрофізіології, фізіології сенсорних систем, вищої нервової діяльності та психофізіології й передбачає вивчення психологічно орієнтованої фізіології як природно-наукової основи розуміння закономірностей психічної діяльності. Крім того, актуальним є розгляд вищої нервової діяльності в різних вікових групах, що дасть змогу майбутньому спеціалісту психологу здобути не тільки теоретичні, а й практичні знання для подальшої роботи в системі освіти.

Слід зауважити, що важливим є не тільки обсяг годин, а й семестр викладання дисциплін біологічного блоку. Курс “Загальна біологія з основами генетики” закладає загальний фундамент для подальшого детальнішого розгляду будови та розуміння нервової системи людини. Не є коректним одночасне викладання протягом одного семестру курсів “Анатомія нервової системи” і “Фізіологія нервової системи”, оскільки у студентів не буде формуватися повне чітке розуміння єдності будови та функції всіх відділів нервової системи людини.

У деяких навчальних планах можна зустріти вивчення дисципліни “Психогенетика”. На нашу думку, це цілком виправдано. Це загальнопрофесійна дисципліна, вивчення якої дає змогу детальніше розглянути еволюційний процес розвитку людини. Основні положення сучасної диференційної психології і генетики необхідні для професійного розуміння психологічних даних, методів психогенетики та їх здатності, результатів досліджень спадкових та середовищних детермінант у мінливості психологічних і психофізіологічних ознак в індивідуальному розвитку та деяких формах дизонтогенеза, місця психогенетики в спеціальних психологічних знаннях.

Крім того, на нашу думку, до програми підготовки майбутніх спеціалістів-психологів доцільно включати також такі курси біологічного блоку:

– “Вікова анатомія і фізіологія дитини”, основним завданням якого є підготовка студентів у теоретичному і практичному плані до вивчення будови й функцій усіх органів і тканин організму в різні вікові періоди. Відповідно до цього завдання до програми курсу повинні включатися розділи, які присвячені вивченню особливостей розвитку основних систем організму в онтогенезі. Особливу увагу слід приділити розгляду особливостей будови й розвитку нервової системи в різних вікових групах, інформації про функціональні блоки управління вищою нервовою і психічною діяльністю людини, а також про функціональну міжпівкульну асиметрію головного мозку. Знання саме цих питань має дуже велике значення для майбутньої професійної діяльності педагога-психолога;

– “Основи анатомії, фізіології і гігієни дітей і підлітків”, у якому об’єднані вікова анатомія, фізіологія і гігієна дітей і підлітків в один навчальний предмет. Основне завдання курсу – сформувати у студентів знання анато-

мо-фізіологічних особливостей дітей і підлітків у різні періоди їх розвитку, дати уявлення про закономірності, які лежать в основі збереження та зміцнення здоров'я школярів, підтримання їх високої працездатності при різних видах навчальної діяльності. У процесі його вивчення студенти поряд з теоретичними знаннями засвоюють навички й уміння, які будуть необхідні їм для роботи у школі: проводити діагностику рівня фізичного і психічного розвитку дитини, визначати її біологічний вік, працездатність і втому, а також рівень готовності дитини до навчання. У програмі курсу слід передбачити розгляд основних систем організму, у тому числі й нервової. Доцільно включити розділ, у якому наводилася б характеристика кожного вікового періоду окремо. При цьому особливу увагу слід було б приділити розкриттю фізіологічних особливостей молодшого шкільного й підліткового віку та показати, яким чином фізіологічні зміни, які відбуваються у цих вікових періодах, впливають на психіку та поведінку дітей і підлітків. Розгляд цих питань надав би безсумнівну допомогу майбутнім педагогам-психологам у їх практичній діяльності в школі.

Отже, можна зробити такі **висновки**:

1. Матеріал дисциплін біологічного блоку повинен бути адаптований для студентів-психологів та зорієнтований на шкільну практику.

2. В основу навчальних планів з біологічної підготовки студентів, які навчаються за спеціальністю “Практичний психолог”, повинен бути закладений принцип професійної спрямованості: програми мають містити теоретичні і практичні питання, які необхідні майбутньому спеціалісту-психологу для роботи в системі освіти. Проте великий обсяг матеріалу, що вивчається в біологічному блоці, і мала кількість годин з кожного курсу, які відведені на його засвоєння, не дають змогу повною мірою розкрити фізіологічні механізми психічних процесів у школярів.

3. При підготовці педагога-психолога слід передбачити такі дисципліни біологічного блоку, які підкреслювали б особливості будови та функціонування всіх основних систем організму від дошкільного до підліткового віку.

4. Необхідно ввести єдиний Державний освітній стандарт вищої освіти за спеціальностями “Психологія”, “Практична психологія”.

У зв'язку з цим виникає необхідність розробки концептуальних засад біологічної підготовки психологів, практичних психологів, педагогів-психологів для роботи в системі освіти, які включатимуть створення адекватних навчальних програм відповідно до державних стандартів з дисциплін біологічного циклу, а також побудову методики їх викладання.

Список використаної літератури

1. Психологическая служба в школе : круглый стол // Вопросы психологии. – 1982. – № 3. – С. 62–93.
2. Практическая психология образования / под ред. И.В. Дубровиной. – М., 1997. – 528 с.
3. Рубцов В.В. Стратегия развития высшего психологического образования / В.В. Рубцов, А.А. Марголис // Психологическая наука и образование. – 1998. – № 2. – С. 57–63.
4. Дубровина И.В. Школьная психологическая служба: вопросы теории и практики / И.В. Дубровина. – М., 1991. – 230 с.

Стаття надійшла до редакції 17.01.2014.

Кучменко Е.Б. Место биологических дисциплин в системе подготовки специалистов-психологов

В статье проанализировано место биологических дисциплин в подготовке психологов и приведены предложения по усовершенствованию программы подготовки будущих специалистов-психологов.

Ключевые слова: государственный стандарт, биологические дисциплины, специалисты-психологи.

Kuchmenko O. The position of biological disciplines in system of training of psychologists

The importance of biological disciplines in the training of psychologists at universities is analyzed in this article.

The materials of biological disciplines must be adapted for the students-psychologists and focused on school practice.

The basis of the curricula of biological training of students on specialty "Practical psychologist", should be based on the principle of professional focus: the programme should include theoretical and practical questions which are necessary for the future expert-psychologist to work in education system. However a large amount of material studied in the biological unit and the small number of hours for each course, which acquired its absorption, does not allow to fully reveal the physiological mechanisms of psychic processes in schoolchildren.

During the training of the teacher-psychologist should provide such disciplines of biological unit, emphasized that would features of the structure and functioning of all major systems of the body from early childhood through adolescence.

You must enter the uniform State education standard of higher education on the specialty "Psychology", "Practical psychology".

In this connection there is a necessity to develop the conceptual bases of biological training of psychologists, practical psychologists, educational psychologists for work in education system, which will include the creation of adequate training programs in accordance with the national standards on biological cycle of disciplines, as well as construction methods of their teaching.

Key words: state standard, biological disciplines.